

Muminov G'iyos Ilyosovich

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK-MOLIYA AKADEMIYASI
70411202 – Loyiha boshqaruvi (Project Management) mutaxassisligi magistri

---

LOYIHALARDA RISK VA DAROMADLILIK MUVOZANATINI TA'MINLASH

“Eng muhimi, investitsiya loyihalarini to'g'ri joylashtirish kerak. Bu borada investorlarning yagona talabi – loyiha mo'ljallangan joy zarur infratuzilma tarmoqlariga ega bo'lishidir...”

Sh.M. Mirziyoyev.

Annotatsiya: Har qanday loyihani amalga oshirish investitsiyalar bilan bevosita bog'liqdir. Shunga ko'ra, hayotda loyihalarning turli-tumanligidan kelib chiqib, unga yo'naltiriladigan investitsiyalarning ham yo'nalishlari, sohalari, manbalari, muddatlari, ishtirokchilari, investorlari, ahamiyati turlicha bo'ladi. Biroq, turli loyihalarga yo'naltirilgan investitsiyalarda shunday umumiylik saqlanib qoladiki, buni anglash maqqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: Loyihalar, risklarni aniqlash, baholash, strategiya, resurs, monitoring, nazorat.

Kirish: Loyihalarda risk va daromadlilik muvozanatini ta'minlash, har qanday loyiha yoki biznes faoliyatida muhim jihatdir. Buni amalga oshirish uchun bir qator strategiyalarni qo'llash mumkin:

- Risklarni aniqlash va baholash: Loyihani boshlashdan avval barcha mumkin bo'lgan risklarni aniqlash va ularni baholash zarur. Risklar ichida moliyaviy, operatsion, bozor, texnologik va boshqa turlari bo'lishi mumkin.
- Diversifikatsiya: Investitsiyalarni diversifikatsiya qilish orqali risklarni kamaytirish mumkin. Bu, turli loyihalar yoki aktivlar o'rtasida resurslarni taqsimlashni anglatadi.
- Risklarni boshqarish strategiyalari: Risklarni minimallashtirish uchun turli boshqaruv strategiyalarini qo'llash mumkin. Bu strategiyalar ichiga sug'urta, hedging (risklarni muvozanatlash), va boshqa risklarni kamaytiruvchi choralarni kiritish mumkin.
- Qaror qabul qilishda analitik yondashuv: Loyihalarning daromadlilikini baholash uchun analitik vositalardan foydalanish muhim. Ushbu vositalar yordamida investitsiyalarning kutilayotgan daromadlilikini va ularning risk darajasini aniqlash mumkin.
- Monitoring va nazorat: Loyiha davomida risklarni va daromadlilikni doimiy ravishda monitoring qilish zarur. Bu, muammolarni erta bosqichda aniqlash va ularga tezkor javob berish imkonini beradi.
- Maqsadlarni aniqlash va muvozanatlash: Loyihaning maqsadlarini aniq belgilash va risk va daromadlilik o'rtasidagi muvozanatni saqlash uchun doimiy ravishda qayta ko'rib chiqish zarur.
- Moliya va resurslarni boshqarish: Moliyaviy resurslarni samarali boshqarish, investitsiyalarning daromadlilikini oshirishga yordam beradi. Sarmoyalar va xarajatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhimdir.

Bu strategiyalarni qo'llab-quvvatlash orqali loyihalarning risk va daromadlilik muvozanatini ta'minlash mumkin. Har bir loyiha o'ziga xos va shuning uchun har bir holatni alohida ko'rib chiqish zarur.

So'ngi yillarda loyihani tayyorlash va amalga oshirish malakaviy faoliyatning alohida bir ko'rinishiga aylandi. Ko'pgina sanoati rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotining davlat va

xususiy sektorlarida loyihani tayyorlash va amalga oshirish bo'yicha tajribalar to'plana boshlandi va bunda loyihani boshqarish doirasida ko'riladigan masalalardan biri bo'lgan investitsion risklar va ularni boshqarishga katta e'tibor qaratila boshlandi. Bu masala loyihani boshqarishning boshqa funksiyalaridan alohida emas. Moliyaviy talabni aniqlashda ham, smeta va byudjetni hisoblashda ham, shartnomalarni tayyorlash va tuzishda ham loyiha faoliyati ishtirokchilarini turli xil risklardan himoyalash bilan bog'liq masalalar yechiladi. Risklar loyiha faoliyatining barcha bosqichlarida bo'lganligi sababli, loyiha risklarini boshqarish funksiyasi loyiha tugagunga qadar davom etadi. Loyiha risklarini boshqarishda quyidagi masalalarga e'tibor qaratiladi:

- loyiha risklarining tasnifi;
- loyiha risklarini aniqlash va baholash usullari;
- loyiha risklarini boshqarishning axborot ta'minoti;
- risklarning monitoringi va istiqbolini belgilash;
- risklarni kamaytirish texnologiyalari;
- risklarni boshqarishni tashkil etish;
- risklarni boshqarish harajatlarining optimal darajasini asoslash va samaradorlikni baholash.

Investitsiya loyihalarini amalga oshirishning maqsadga muvofiqligini hal etishda risk tahlili asosiy o'rinni egallaydi. Bunday tahlil asosida loyiha yuzasidan mumkin bo'lgan barcha yo'qotishlar o'rganilib, ularning oldini olish yoki tegishli vaziyatlarda ularni benuqson hal etish yoki pasaytirish choralari ishlab chiqiladi. Riskdan keladigan yo'qotishlarni kamaytirish yoki barham toptirish va ular bilan bog'liq salbiy oqibatlarni kamaytirish usullarini taklif etish uchun, eng avvalo, risklarning vujudga kelishiga imkon beruvchi omillarni aniqlash, ularning ahamiyatini baholash, ya'ni "risk tahlili" deb nomlanuvchi ishni bajarish lozim bo'ladi. Risk tahlilining maqsadi investorga investitsiya loyihasini amalga oshirishda qatnashishning maqsadga muvofiqligi to'g'risidagi qarorlarni qabul qilish va mumkin bo'lgan moliyaviy yo'qotishlardan himoyalash bo'yicha chora –tadbirlar ishlab chiqish uchun kerakli ma'lumotlarni taqdim qilishdan iborat. Shunga ko'ra, risk tahlilini loyihaning barcha ishtirokchilari mustaqil tarzda olib borishlari maqsadga muvofiqdir. Risk tahlili investitsion loyihaning barcha ishtirokchilari – buyurtmachilar, pudratchilar, bank, sug'urta kompaniyalari, lizing kompaniyalari, mol yetkazib beruvchilar tomonidan amalga oshirilishi lozim. Risk tahlili odatda, bir-birini to'ldiruvchi ikki turga, ya'ni:

- risklar turlarini, ularni vujudga keltiruvchi omillarni va risklarni pasaytirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlarni aniqlash maqsadini ko'zlovchi sifat tahlili;
- loyiha risklarini sondagi ifodasini loyiha ko'rsatkichlari orqali hisoblash imkonini beruvchi miqdoriy tahlilga bo'linadi.
- Risk omilini aniqlash deganda risk sababini, ya'ni loyihaga ta'sir qila oladigan voqea yoki vaziyatlarni aniqlash tushuniladi. Riskni boshqarishdan maqsad eng avvalo riskning oldini olishdir. Qaror qabul qilayotgan shaxs yuz berishi mumkin bo'lgan noxush voqealarning oqibatini yaqqol tasavvur etishi kerak. Bu uning keyingi harakatlarini belgilab beradi. Bank boshqaruvi xodimlari o'z ishlarini amalda joriy qilishlari uchun hatarni oldini olish taktika va strategiyasini ishlab chiqishlari kerak. Risklarni boshqarishdagi asosiy vazifa - amaldagi bozor kon'yunkturasiga mos darajada risklarni minimallashtirish, kreditlash xizmatlari bozorida bank pozitsiyasini

minimum saqlab qolishdir. Riskni boshqarishdagi asosiy yo'llar quyidagilar:

- risklarni ajratish;
- risklarni loyiha ishtirokchilari o'rtasida taqsimlash;
- moddiy ta'minotni olish (garov);
- moliyaviy ta'minotni olish (kafolat yoki kafillik);
- risklarni kredit bo'yicha yuqori foiz stavkasiga ko'chirish;

- risklarni venchur kreditlashga qabul qilish;
- qarzarlar bo'yicha yo'qotishlarni qoplash uchun fondlarni shakllantirish va boshqalar.

Loyiha risklarining sifat tahlilida, eng avvalo, loyiha bo'yicha barcha risk turlari aniqlanadi, ya'ni loyiha riski tarkibidagi texnik risklar, loyiha qatnashchilari riski, siyosiy risklar, huquqiy risklar, moliyaviy risklar, marketing risklar, ekologik risklar, harbiy risklar, qurilish-ekspluatatsion risklar va boshqalar.

Sifat jihatdan risklarni tahlil qilish sodda va qulay, uning asosiy maqsadi risklarni sababini aniqlash, manbasini ko'rsatish va pasaytirish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Sifat jihatdan tahlil keyinchalik boshqa izlanishlarga asos bo'ladi. Shuning uchun biznes-reja tuzish bosqichida keng qo'llaniladi. Sifat jihatidan tahlilni natijalari: riskni sababini aniqlash, risk oqibatlarini tahlil qilish, ko'rilishi mumkin bo'lgan zararni o'lchash va kamaytirish yo'llarini izlash, risk ta'siriga tushuvchi omillarni chegara ko'rsatkichlarini (minimum va maksimum) aniqlash.

Xulosa: Har qanday investitsiya loyihalari turli noaniqliklar va risklar bilan bog'liq. Har bir investitsiya ishtirokchisi risklar, risk turlarining vujudga kelish sabablari, ularning tasnifi hamda risk ehtimollarini oldini olish bo'yicha tadbirlar haqida aniq ma'lumotlarga ega bo'lishlari lozim. Shundagina ular investitsiya loyihasini muvaffaqiyatli amalga oshirishga o'z hissalarini qo'shishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N.G'. Iqtisodiy integratsiyalashuv sharoitida investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning bozor mexanizmlarini joriy etish masalalari. -T.: Fan va texnologiya, 2007.
2. Karimov N.G'. O'zbekiston Respublikasida investitsion loyihalarni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish yo'llari. -T.: Fan va texnologiya, 2007.
3. Mamatov B.S., Xo'jamqulov D.Yu., Nurbekov O.Sh. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2014.
4. Mahmudov N.M., Majidov Sh.A. Investitsiyani tashkil etish va moliyalashtirish. O'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 2010.
5. Nosirov E.I., Mamatov B. S., Shoislomova N.Q., Sharifxodjaeva K.U. Investitsiya risklarini boshqarish. O'quv qo'llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2011.